

(1854) üzerine Vâcîd Ali Şah'ın şiir müsâhibliğine tayin edildi ve onun oğullarının hocası oldu. 9 Mayıs 1857'de gittikçe artan İngiliz baskısına karşı Delhi'nin kuzeyinde Hindû ve müslümanların birlikte başlattıkları isyan hareketi İngiliz sömürge ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Birçok öğretmen ve aydın gözaltına alınarak sorgulandı. Sistemli bir propaganda ile, Hindistan'da bulunmalarının amacını modern hayatın dışında kalmış olan ülkeyi eğitmek ve uygarlaştırmak olarak açıklayan İngilizler'le yerli halk arasında bu direniş hareketinden sonra doğan gerginlik ortamında İngiltere halkın geleneklerini değiştirme siyasetinden vazgeçmek zorunda kaldı. İngilizler'in kontrolü altında bulunan son Bâbürlü hükümdarı II. Bahadır Şah, isyancılarla ilişkisi olduğu gerekçesiyle Gâlib'i gözaltına alarak uzun süren sorgulamalara tâbi tuttu. Serbest bırakıldıktan sonra Râmpûr Valisi Nevvâb Yûsuf Ali Han tarafından kendisine ömür boyu maaş bağlandı. 15 Şubat 1869'da Delhi'de öldü.

Yüzyıllarca Farsça ile devam etmiş olan Hint müslümanlarının şiirinin, Urdu dilinin gelişmesi sonucu XX. yüzyılda bir atılım yapabilmesinde Gâlib son derece önemli bir rol oynamıştır. Urdu edebiyatının Farsça ve giderek yerleşmekte olan İngilizce karşısında bir geleceği olmadığı şeklindeki yaygın kanaati kabul etmeyen aydınlar arasında yer alan Gâlib Urdu şiir ve nesrinin gelişmesi için azimle çalıştı. Yeni şiirin Gâlib'in açtığı çağırda ilerleyeceğine inananlarla, onun tabiata aşırı bağlı anlayışının gelenekten kopma ve sapmadan başka bir şey olmadığını ileri sürenlerin tartışması uzun süre devam etti. Muhammed İkbâl bir şiirinde Gâlib'in tavrını, "şarabı daha acı kılmak için kadehi de eritip şaraba katmak" şeklinde ifade etmiştir. İkbâl, *Câvidnâme* adlı eserinin Müştêrî (Jüpiter) feleği bölümünde Gâlib'le şiir üzerine konuşur.

İlk olarak çağdaşlarından şair Hüseyin Eltaf Hâli, *Yâdigâr-ı Gâlib* adlı eserinde şairin Hint-Pakistan edebiyatındaki yeri ve tesiri üzerinde durmuş, bu eseri Abdüllatîf'in *Ghâlib*'i ve Muhammed İkrâm'ın *Ghalib-Nama* adlı kitabı takip etmiştir. Gâlib'in şiirlerinde uhrevî olana özlem yerine dünyevî yoğunlaşma ağır basar. Gâlib Mirza esas olarak dünyevî bir şairdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'i ve Hz. Ali'yi öven şiirler de

yazmıştır. Gâlib, tabiatı kendi dönemine kadar görülmemiş ölçüde müstakil bir unsur olarak işlemesiyle aykırı, insana yaklaşımıyla hümanist, evren ve hayat karşısında mistik, özgür yaratılışının sevgiyle birden fazla üç dilden oluşan bir şiirin kendisinde doğduğu orijinal bir şairdir. Eserleri ve etkisiyle modern çağa doğru bir başlangıçtır. Şiir dilinin günlük konuşma dilinden farklı olduğu düşüncesini modern Urdu şiirine yerleştirerek daha başlangıçta sağlam bir temel atmıştır. Hint kıtası İslâm şiirinde Ekber-i Allahâbâdî şiir değerleriyle hayatın mizah olarak uyumu, Gâlib insanîcî unsurun tamamlanması, İkbâl ise İslâm metafiziğinin toparlayıcı ve belirleyici derecede yer alması olarak kabul edilebilir.

Eserleri. 1. *Dîvân-ı Urdu*. İlk baskısı 1841'de yapılan eser yeni şiirlerin de eklenmesiyle şairin sağlığında Delhi'de dört defa basılmıştır. Gâlib'in ölümünden sonra da çeşitli baskıları yapılan eser son olarak İmtiyâz Ali Arşî tarafından yayımlanmıştır (Aligarh 1958). 2. *Külliyât-ı Nazm*. Farsça kaside, gazel, küçük mesnevi ve kıtalardan ibarettir. İlk olarak 1845'te yayımlanan eserin çeşitli baskıları vardır (Leknev 1862, 1924). 3. *Külliyât-ı Neşr* (Leknev 1868). Şu eserleri ihtiva eder: a) *Penc Genc-i Âheng*. Mektup yazma usulleri, lakaplar, Farsça'nın esasları, terimler ve dilin yapısıyla ilgili konularla şairin kendi şiirlerinden yaptığı seçmeleri ihtiva eder. b) *Mihr-i Nîm Rûz*. Eserin "Pertevistân" adını taşıyan birinci bölümü bir Bâbürlü tarihidir. Eserin ikinci bölümü yazılmamıştır. c) *Destenbû*. 1857 Hint-müslüman direnişini anlatan bir eserdir. 4. *Qâṭi-ı Burhân* (Leknev 1862). *Burhân-ı Qâṭi* adlı Farsça sözlüğün tenkidinden ibarettir. Müellif eserini bazı ilâvelerle birlikte *Direfş-i Kâviyânî* adıyla da yayımlamıştır (Leknev 1865). 5. *Üd-i Hindî, Urdu ey Mu'allâ*. İki mektup derlemesi olup birincisinde 162, ikincisinde 472 mektup vardır. İlk eser 1868'de Mîret'te (Meerut), ikincisi 1899'da yine Mîret'te ve bazı mektupların da eklenmesiyle 1922'de Lahor'da basılmıştır. 6. *Külliyât-ı Nazm-ı Fârsî*. Gâlib'in 1835'te *Meyhâne-i Ârzû* adıyla düzenlenen Farsça divanı 1945'te; çeşitli mesnevi, kaside, gazel ve rubâîlerini ihtiva eden Farsça *Külliyât-ı* da 1963'te yayımlanmıştır. 7. *Ebr-i Güherbâr* (Delhi 1281). Hz. Peygamber'in gazvelerini Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si ve Nizâ-

mî'nin *İskendernâme*'si tarzında yazmaya başlayan Gâlib ancak giriş kısmını kaleme alabilmiştir. 8. *Sebed-i Çin*. *Külliyât*'ına girmeyen şiirlerini ihtiva eder. Eser ilk olarak 1867'de yayımlanmış, daha sonra 1938'de Delhi'de basılmıştır. 9. *Sebed-i Bâğ-ı Dü Der*. *Sebed-i Çin*'in tamamı olarak kabul edilen eserin birinci bölümü *Sebed-i Çin* ile onda yer almayan bazı şiirleri, ikinci bölümü *Külliyât-ı Neşr*'de bulunmayan bazı metinleri ihtiva eder. 10. *Du'â ey Şabâh* (Leknev, ts.). Hz. Ali'den nakledilen bir duanın manzum olarak Farsça'ya tercümesidir. Gâlib'in diğer eserleri de şunlardır: *Müteferriqât-ı Gâlib* (Râmpûr 1947), *İntihâb-ı Gâlib* (Lahor 1943), *Mekâtib-i Gâlib* (1937), *Nâdirât-ı Gâlib* (Karaçi 1919), *Nükât-ı Rik'ât* (Delhi 1867), *Kâdirnâme* (Delhi 1281), *Leṭâ'if-i Gaybî* (Delhi 1281), *Tîğ-i Tîz* (Delhi 1867).

BİBLİYOGRAFYA :

Mirza Asad Allah Khan Called Ghalib, Madras 1922; Muhammed İkbâl, *Şarktan Haber* (trc. Ali Nihad Tarlan), Ankara 1956, s. 133; R. Russell, *Ghalib 1797-1869: Life and Letters*, London 1969; *Ghalib: the Poet and his Age* (ed. R. Russell), London 1972; Ram Malik, *Mirza Ghalib*, New Delhi 1980; Zülfikar Ali Han, *Doğudan Bir Ses* (trc. Turgut Akman), İstanbul 1981, s. 20; Muhammed Sadîq, *A History of Urdu Literature*, Delhi 1984, s. 228-277; David Lelyveld, "Eloquence and Authority in Urdu: Poetry, Oratory and Film", *Shariat and Ambiguity in South Asian Islam* (ed. K. P. Ewing), Delhi 1988, s. 98-105; A. Bausani, "The Position of Ghalib (1796-1869) in the History of Urdu and Indo-Persian Poetry", *Isl*, XXIV (1959), s. 99-127; a.mlf., "Ghalib", *El²* (İng.), II, 1000-1001; Abdülhay Habîbî, "Ḥaşâ'îş ve 'Arzeşhâ-yi Şîr-i Fârsî-yi Gâlib-i Dihlevî", *Yağmâ*, sy. 251, Tahran 1389, s. 249-255; Şeffî Kudekânî, "Gâlib-i Dihlevî", *Hüner ü Merdüm*, sy. 69, Tahran 1968, s. 24-29; Safdar Ali Baig, "The Mystical Poetry of Ghalib", *IC*, XXXIII (1969), s. 97-108; Abdülkadir Karahan, "Farsça ve Urduca'nın Şiir Dehası Esedullah Han Galib", *TK*, IX/100 (1971), s. 369-371; Th. Menzel, "Gâlib", *UDML*, XIV/2, s. 434-444; "Gâlib Dihlevî Mîrzâ Esedullah Hân", *DMF*, II, 1799.

KÂMİL EŞFAK BERKİ

GALİB PAŞA, Mehmed Said

(1763-1829)

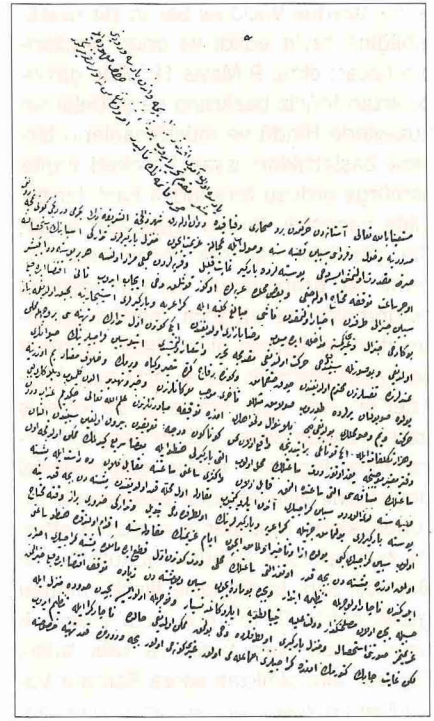
Osmanlı sadrazamı.

İstanbul'da doğdu. Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemî başhalifesi olan Seyyid Ahmed Efendi'nin oğludur. Babasının 1774 yılında ölümü üzerine aynı kalemde babasının halefi olan Berrî Abdullah Efen-

di tarafından himaye edildi. 1791'de mü-kâleme meclisi kâtipliğiyle göreve baş-ladı. 1795 yılında Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemî'nde başhalife olduysa da ertesi yıl bu görevinden alınarak cebeciler kâ-tipliğine ve ardından âmedciliğe getiril-di. 1802'de Fransa ile yapılacak müza-kerelere katılmak üzere murahhas ola-rak Paris'e gönderildi. Burada Talleyrand ve Napolyon Bonapart ile görüşen Galib Efendi, Fransa kralının Mısır seferi yü-zünden bozulmuş olan dostluk ilişkileri-nin yeniden canlandırılması için iki dev-let arasında barış yapılmasını temine ça-lıştı. Zira onun görevleri arasında, Fran-sa ile eski dostluğu yeniden tesis ede-rek Nizâm-ı Cedid programının yürütü-lebilmesi için gerekli subay ve uzmanla-rı bu ülkeden sağlamak da vardı. Nite-kim Bonapart'ın, Fransa'nın Karadeniz'-de ticaret yapmak için Osmanlı Devleti'nden ısrarla istediği ruhsatnâmenin ve-rilmesi gerektiğini Bâbîâlî'ye bildirmiş ve III. Selim'in onayını almıştı. Böylece 1798 yılından beri iki devlet arasında hukukî bakımdan süregelmekte olan sa-vaş haline 25 Haziran 1802'de Paris'te imzalanan antlaşma ile son verilmiş ol-du (Muâhedât Mecmuası, I, 35 vd.).

Galib Efendi 1803 yılı başlarında İst-ambul'a döndü ve büyük tezkireciliğe getirildi. Ekim 1806'da Ahmed Vâsıf Efendi'nin yerine reîsülküttâblığa tayin edildi. Bu görevi sırasında, yerlerinden uzaklaştırılmış olan Eflak ve Boğdan voy-vodalarını tekrar iş başına getirmeyi ba-şardıysa da Rusya ile savaşa engel ola-madı. Orduyla birlikte seferde iken İst-ambul'da III. Selim'in tahttan indirilerek yerine IV. Mustafa'nın getirilmesi üzerine (Mayıs 1807) siyasi durumu sarsılan Ga-

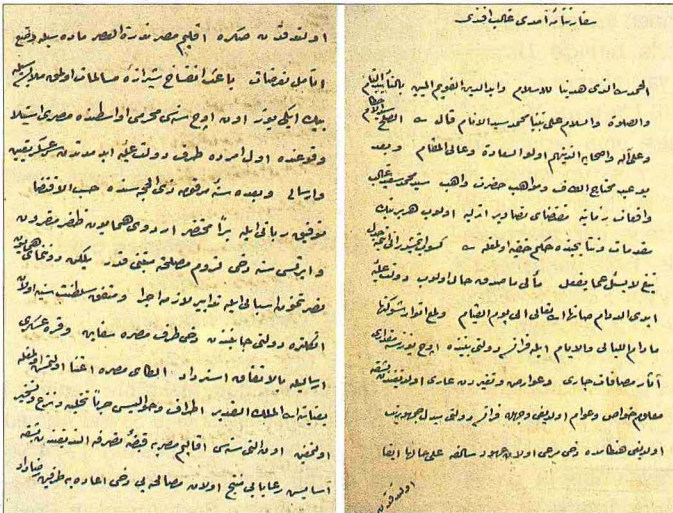
lib Efendi, kethüdâ Mustafa Refik Efen-di ile birlikte Rusçuk'ta bulunan Alem-dar Mustafa Paşa'nın yanına kaçtı. Bu firar üzerine zor durumda kalan Sadra-zam Çelebi Mustafa Paşa İstanbul'a gön-derdiği yazıda Galib ve Refik efendile-rin ordudan kaçtıklarından söz etmeye-rek kendisi tarafından azledilip Rusçuk'a gönderildiklerini bildirdi. Böylece daha önce burada bulunan Abdullah Râmiz, Mehmed Tahsin, Mehmed Emin Behiç efendilerle birlikte III. Selim taraftarı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın etrafın-da "Rusçuk yârânı" adıyla anılan gizli bir cemiyet teşekkül etmişti. Reîsülküttâb-lık görevinde bulunmamasına rağmen Galib Efendi Ruslar'la barış antlaşması yapmakla vazifelendirildi ve 25 Ağustos 1807'de Yergöğü Mütarekesi'ni imzala-dı. 16 Nisan 1808'de ikinci defa reîsül-küttâb oldu. IV. Mustafa'nın tahttan in-dirilip II. Mahmud'un tahta çıkarılması ve Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazam olmasından sonra da mevkiiini korudu. Alemdar Mustafa Paşa vak'asında yeni-çerilere hoş görünmesini bildiği için ha-yatını kurtardı. 1808 yılı sonlarında Rus-ya ile yapılması düşünülen barış için bi-rinci murahhas tayin edilerek Yaş'a gön-derildi. Fakat Rusya'nın Memleketeyn üzerinde ısrarı karşısında görüşmelere son vererek İstanbul'a döndü ve böyle-ce Rusya ile savaş kaçınılmaz hale gel-di. Reîsülküttâb sıfatıyla 1809 seferine katılan Galib Efendi 1811 yılı ortaların-da sadâret kethüdâsı oldu. Birinci mu-rahhas olarak Galib Efendi'nin Ruslar'la yaptığı müzakereler uzun süre bir so-nuç vermediyse de Napolyon'un Ruslar'a karşı yeni bir savaş hazırlığına girişme-si üzerine zor durumda kalan Rusya Os-

Galib Paşa'nın Paris'ten gönderdiği mektuplardan birinin ilk sayfası (TTK Belleten, I/2, s. 411)

manlı Devleti ile Bükreş Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (28 Mayıs 1812). İstanbul'a dönüşünde üçüncü defa reî-sülküttâblığa getirilen Galib Efendi, bir-kaç ay sonra azledilerek Kütahya'ya sü-rüldü. Bunun başlıca sebebi, rakibi Hâlet Efendi'nin kendisini İstanbul'dan uzak-laştırmak istemesidir (Cevdet, X, 146). Nitekim kısa süre sonra affedilen Galib Efendi'ye 1814 ortalarında vezirlik rüt-beisiyle Bolu ve Viranşehir sancakları tev-cih edildi; 1821 yılı ortalarında ise vezâ-reti kaldırılıp Konya'da mecburi ikame-te tâbi tutuldu. Ancak 27 Aralık 1822'-de vezirliği geri verilerek Kayseri ve Bo-zok sancakları mutasarrıflığına tayin edil-di. 1823 Kasımında ise Hüdâvendigâr ve Kocaeli sancakları ilâvesiyle Karade-niz Boğazı'nın Rumeli sahilleri muhafız-lığına getirildi.

Sadrazam Silâhdar Ali Paşa'nın Mora meselesinde gevşek davranması üzeri-ne 14 Aralık 1823'te sadrazamlığa getiri-len Galib Paşa, dokuz ay kadar süren bu görevi sırasında müzmin bir hal alan Mora meselesini Mehmed Ali Paşa vasi-tasıyla halletti, böylece Mısır valisinin de gönlünü almış oldu. Ancak Mehmed Ali Paşa'nın muhalifleri, önce onun ya-

Galib Paşa'nın Sefâretnâme'sinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Tarih, nr. 832)

kınlarını İstanbul'dan uzaklaştırarak uygun zemini hazırladılar, ardından da Galib Paşa'yı azlettirdiler (14 Eylül 1824). Bu azlin görünürdeki sebebi, Galib Paşa'nın cebecilerin ayaklanmasını bastırmada gevşek davranması ise de gerçek sebebin II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması teklifini kabul etmeyecek bu işi Benderli Selim Paşa'nın daha iyi yapabileceğini söylemesi olduğu anlaşılmaktadır (Cevdet, XII, 99).

Vezerliği kaldırılarak Gelibolu'da oturmaya mecbur tutulan Galib Paşa'nın sürgün yeri beş altı ay kadar sonra Manisa'ya çevrildi; ancak daha oraya varmadan vezirliği iade edilip Erzurum valiliğiyle Şark seraskerliğine gönderildi. Erzurum'da bulunduğu sırada Bâbü'l-ye gönderdiği yazılarında ısrarla, Ruslar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa hazırlanmalarını, bu bakımdan Anadolu'daki sınır boylarında düzenli asker sayısının artırılmasını istedi. Gerçekten Ruslar 1828 yılı ortalarında Rumeli'de ve Doğu Anadolu'da saldırıya geçtiler. Mühimmat, topçu yetersizliği ve karışık halkın ilgisizliği yüzünden Galib Paşa Kars Kalesi'ni Ruslar'a terketmek zorunda kaldı. Onun bu hareketi padişaha korkaklık şeklinde yansıtınca Sultan Mahmud tarafından görevinden alındı ve sürgüne gönderildiği Balıkesir'de vefat etti. Mezarı Zağanos Paşa Camii haziresindedir. Kütahya'da oturduğu sırada buradaki Mevlevî veya Kâdiri Tekkesi şeyhlerinin ikameti için bir ev yaptırmış, İstanbul'da Kasım Çavuş Camii'ni de tamir ettirmiştir (Sicill-i Osmânî, III, 616)

Galib Paşa, XIX. yüzyılın ilk yarısında yetmiş devlet adamlarının önde gelenlerindedir. Çeşitli görevleri sırasında yazdığı resmî yazıları Avrupa siyasetine olan vukufunun başlıca delilleridir. Âmedciliği esnasında Paris'ten gönderdiği mektuplar da bu hükmü doğrulamaktadır. Millet Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 832) eksik nüshası *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası*'nda yayımlanmış olan sefâretnâmesi kendisinin iyi bir müdekkik olduğunu göstermektedir. Yabancı dil bilmemesine rağmen el attığı işlerin künhüne nüfuz etmesini bilen Galib Paşa'nın gazellerinin bulunduğu da bilinmektedir. Galib Paşa adam yetiştirmeye büyük önem vermiş ve Pertev Mehmed Said Paşa'yı yetiştirmiştir. Bunun da Mustafa Reşid Paşa'yı yetiştirdiği göz önünde tutulursa Galib Paşa'nın bir bakıma modern Türk diplomasinin kurucusu olduğu söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. de Saint Denys, *Revolution de Constantinople*, Paris 1819, II, 177 vd.; a.m.f., *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris 1844, II, 314, 316; Şânizâde, *Târih*, I, 109 vd., 139; II, 83 vd., 213, 221; Süleyman Fâik, *Sefnetü'r-rüesâ Zeyli*, İstanbul 1269, s. 166-170; Hızır İlyas, *Letâif-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 315; Fatih, *Tezkire*, s. 310 vd.; *Muâhedât Mecmuası*, İstanbul 1294, I, 35 vd.; Mütercim Âsim, *Târih*, İstanbul, ts., II, 142 vd.; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, Paris 1897-1903, II, 51-54; Cevdet, *Târih*, VI, 272; VII, 30, 142, 361 vd.; VIII, 104, 214, 285; IX, 24, 40, 71, 83; X, 146; XI, 184; XII, 69, 80, 84, 99, 235-236; Lutfî, *Târih*, I, 119, 199; II, 74 vd.; Memduh, *Asvâtü's-sudûr*, İzmir 1328, s. 67; *Sicill-i Osmânî*, III, 615-616; Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhîri*, İstanbul 1341, II, 137-145; a.m.f., "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhashlığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar", *TTK Belleteri*, 1/2 (1937), s. 357 vd.; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 108, 109, 494-495, 644, 645; Ahmed Rifat, *Verdü'l-hadâik*, İstanbul, ts., s. 22-24; İsmail Soy-sal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri: 1789-1802*, Ankara 1964, s. 329, 341; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, Ankara 1968, s. 181-184, 200; S. J. Shaw, *Between Old and New*, Cambridge 1971, s. 189 vd., 280, 375, 450; Orhan F. Köprülü, "Galib Paşa", *İA*, IV, 710-714; E. Kuran, "Mehmed Sa'îd Ghâlib Pasha", *EI²* (İng.), VI, 1003-1004.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

GALİB PAŞA CAMİİ

İstanbul'da Erenköy semtinde
XIX. yüzyılın son yıllarında yapılan
bir cami.

İstanbul'un Anadolu yakasında Bağdat caddesi kenarında, bu cadde ile kesişen Ethem Efendi caddesinin dörtyol ağzında bulunmaktadır. Yakın tarihlerde çok yoğun bir yerleşmeye sahne olan çevresinin tek camisidir. Kapısı üstündeki kitâbeden anlaşıldığına göre 1316 (1898-99) yılında, II. Abdülhamid döneminde vali-

lik ve nâzırlık yapan Abdullah Galib Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

Cemaatinin çokluğu gereğiyle caminin genişletilmesi için projeler hazırlanırken 1986 yılında bu tasarılar hiç dikkate alınmadan binanın sağ tarafına kubbeli bir ek bitştirilmiştir.

Galib Paşa Camii, XIX. yüzyılın sonlarında Türk sanatında ve bilhassa mimarisinde hâkim olan karma (eklektik) üslûbun bir temsilcisidir. Bu bakımdan Osmanlı döneminin bilinen belli başlı üslûplarının hiçbirine tam olarak uymaz. Cami köşebaşı parselinde, etrafı demir parmaklıklı bir duvarla çevrili avlunun içindedir. Kapalı mekân halindeki son cemaat yeri iki katlıdır. Caminin harimi kare planlı olup bunu sekizgen biçiminde sağır ve basık kasnaklı bir kubbe örter. Kible cephesinde mihrap küçük bir çıkıntı şeklinde dışarı taşar. İki yan cephelerde dört plâsterle sınırlanmış üçüz pencereler içeriği aydınlatır. Dökme demirden parmaklıklı bu pencerelerden iki yanlarda olanlar dikdörtgen, ortadaki ise daha yüksek ve yuvarlak kemerlidir. Pencerelerin bu mimari düzeni üstlerinde bir silme ile de vurgulanmıştır. Bu durum, İlkçağ'ın sonlarında Roma mimarisinde sık kullanılan "Suriye alınlığı" denilen sistemden ilham alındığını göstermektedir.

Caminin son cemaat yeri kitlesinin sağ köşesinde yükselen minaresi de Türk minare geleneklerinden farklıdır. Cami binası gibi minarenin de dışı sıvalı olduğundan malzemesi hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir. Gerek pabuç kısmı gerekse gövde ve petek sekiz cepheli olup bu yüzeylerin her biri kasetler halinde sıvanmıştır. Şerefe çıkması ve külâh başlangıcında antik mimarinin yumurta frizinin kullanıldığı görülür. Kâgir külâh da klasik külâhlardan bütünüyle değişiktir.

Galib Paşa Camii ve İçinden bir görünüş

